

УДК 94(100)«1939/1945»:930-027.63](045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.18>

Рамазанов Ш. Ш.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Левітас Ф. Л.

Київський університет імені Бориса Грінченка

КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕРЕДОДНЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Друга світова війна закарбувала глибокий травматичний слід в історії людства. Тому дослідження подій однієї із найбільших трагедій ХХ століття залишається актуальною темою для теперішнього часу. Військові виклики ХХІ століття спонукають сучасних науковців продовжувати розвідки з цієї проблематики. Серед великої і різноманітної літератури актуальними залишаються праці, в яких висвітлюються чи реконструюються міжнародні відносини 30-х років, навколо яких продовжується гостра наукова полеміка. За час, що минув після завершення Другої світової війни, в зарубіжній літературі закономірно відбувся відбір праць авторитетних науковців в питаннях міжнародної політики, війни і військової справи.

Проведений авторами контент – аналіз показав суттєву відмінність досліджень західних істориків від заідеологізованих праць радянських дослідників. Ключові питання історії Другої світової війни досі активно обговорюються в науково-політичному дискурсі. Тоталітарний період унеможливив пошук і аналіз творів відомих зарубіжних авторів, серед яких були як безпосередні учасники, так і свідки воєнних подій. У вигляді значних творів У. Черчилля, Х. Болдуїна, Д. Фуллера, В. Ширера, А. Кларка, М. Гастінгса, Н. Верта, Л. Дейтона, В. Герліца, Х. Грейнера, Г. Кнопфа та інших англо-американська та західноєвропейська історіографія створили потужний великий наратив для об'єктивного дослідження.

Метою статті є звернення до ключових питань історії Другої світової війни, які відображені в наукових розвідках англо-американської та західноєвропейської історіографії. На основі широкої джерельної бази безпосередні учасники подій та науковці повоєнного покоління об'єктивно й правдиво висвітлюють переддень світової катастрофи, аналізують причини і механізми однієї із найбільших трагедій людства. В центрі уваги відомих зарубіжних авторів міжнародна політика 30-х рр., яка з'ясовує і дає відповіді на найважливіші запитання: хто розв'язав Другу світову війну і чи можна було завадити планам нацистів. Особливу цінність для об'єктивної і панорамної оцінки подій мають засудження таємної дипломатії, секретних договорів з нацистами, політики «умиротворення» Гітлера. Наведені в публікації матеріали є аргументами в сучасному науковому дискурсі.

Ключові слова: зарубіжна історіографія, нацизм, Друга світова війна, політика «замирення», таємна дипломатія.

Постановка проблеми. Перші загальні, фундаментальні праці з історії Другої світової війни почали з'являтися у різних країнах світу одразу після завершення однієї з найбільш жорстоких і руйнівних воєн в історії людства. На відміну від радянської історіографії, яка від початку була побудована на сталінській ідеологічній концепції і, яка до речі, проіснувала до періоду перебудови в СРСР, західноєвропейська й американська історіографія намагалися показати події 1939–1945 рр. ті, що їм передували, як велику трагедію людства, як невикористаний шанс зберегти мир від убивчих

наслідків військової катастрофи. На відміну від заангажованих радянських науковців, які прагнули при всіх політичних режимах в СРСР зафарбувати історію війни в героїко-романтичні кольори, зарубіжні дослідники наполегливо шукали відповіді на головні питання: якою насправді була людина у вирі війни й чому демократичний світ не зміг знайти запобіжників і зупинити гітлерівську агресію. Звісно, є об'єктивна заувага: холодна війна та її наслідки, тією чи іншою мірою, тиснули на всіх авторів у різних країнах світу. Однак розлогий зарубіжний наратив про Другу світову війну

суттєво відрізнявся від радянського панорамною оцінкою військових подій, залученням до наукового обігу вагомому джерельного матеріалу та оригінальною оцінкою-інтерпретацією історичних подій і фактів. Незважаючи на значний масив різноманітних праць, який суттєво збагатив світову історіографію, зазначена тема не тільки залишається актуальною в дослідницькому полі істориків, а й вийшла на міждисциплінарний рівень політології, філософії, соціології, психології, журналістики тощо. Для сучасної України, яка бореться за державну незалежність, історична правда про минулу війну, хоч би якою жорстокою й суперечливою вона була, залишається також актуальним питанням, адже не тільки породжує наукові чи пізнавальні інтереси, а зберігає важливий безпековий характер для сучасного і майбутнього українського суспільства. З цього приводу відомий українсько-канадський історик С. Єкельчик пише: «Із погляду теперішнього зламу в політиці пам'яті, Друга світова війна стає ключовим моментом національного нарративу. Саме тому, стає важливим критичний гуманістичний аналіз щоденного досвіду війни, що наголошує важливість кожного людського життя, що визнає важливість прочитання війни як щоденник практик страждання і виживання» [11, с. 18].

Нові історичні реалії, в яких опинився світ після початку масштабного російського вторгнення в Україну, викликали нагальну потребу ще раз звернутися до трагічних уроків минулого. Відомий американський історик Т. Снайдер не без підстав стверджував, що, як виявилось, 1945 р. фашизм не було переможено остаточно і в цьому сенсі дослідження Другої світової війни, особливо її предтечі, мають бути продовжені з урахуванням сучасних викликів і загроз Третьої світової війни, що стала реальністю. Американський науковець вважає, що ці новітні дослідження, які, на відміну від попередньої описовості й констатації подій, мають бути прагматичні й прогностичні, позбавлені міфів та неправди [21, с. 96].

Метою дослідження є показати, як у працях зарубіжних авторів визначаються відповіді на головні питання історії Другої світової війни, щодо яких постійно точиться активна дискусія та які значущими для сучасного осмислення механізму зародження війн: мілітарна пропаганда, людиноненависницькі плани агресора, таємна дипломатія.

Аналіз досліджень. Гранд-нарратив історії Другої світової війни, особливо її передісторії, формувалася доволі складно. Адже країни-переможці

над Гітлером та його союзниками з різних причин не поспішали включати до наукового обігу трофейні документи та матеріали III Рейху. Так, генеральний план «Ост» став відомим лише в 1950-ті рр. Щоденники начальника Генштабу Ф. Гельдера були видані лише в першій половині 1960-х рр., а щоденники бойових дій Вермахту – ще пізніше. Оригінали стенограм промов А. Гітлера побачили світ лише 1981 р. [4, с. 4]. Як стверджує відомий американський фахівець Д. Гланц, самі уряди країн антигітлерівської коаліції на десятки років засекретили архівні джерела, які, на їх погляд, могли негативно вплинути в разі публікацій на репутацію країн, армії й викликати небажані психологічні наслідки [6, с. 402]. Незважаючи на різноманітні проблеми та складнощі часу, нині маємо вагоме підґрунтя з наукових праць В. Черчилля, М. Олбрайт, У. Ширера, М. Гейстінгса, Х. Болдуїна, Д. Фуллера, А. Кларка, В. Герлиця, Г. Кноппа, Ю. Мазера, Т. Гунчака, С. Єкельчика та ін., завдяки яким зарубіжна історіографія оформила потужний гранд-нарратив, який одночасно є і вагомим джерелом, і слушним інструментарієм для осмислення важливих уроків Другої світової війни. Абсолютна більшість істориків у Європі та Сполучених Штатах Америки суголосні в думці: Гітлер і Друга світова війна народились у Версалі: немає сенсу розвивати цю тему, адже вона достатньо висвітлена в літературі [3, с. 289]. Більший інтерес представляє політичний блицкриг А. Гітлера, який фіюрер розпочав з руйнації залишків німецької демократії, з арештів чи фізичної ліквідації політичних опонентів. Він поставив на службу своїм маячливим ідеям ЗМІ, освіту, культуру, музику, театр, кіно, перетворивши мільйони німців на безумців, таких, яким був сам, консолідував націю. А. Гітлер запропонував німецькій нації всього дві речі: відновлення багаторічної величі німецького Рейху і знищення його ворогів. В умовах повномасштабної кризи, яка почалась у країні, породжена економічною стагнацією та політичним хаосом, – пише британський історик Я. Кершоу, – гітлерівська риторика постійно знаходила свою аудиторію [12, с. 74–75]. Соціальна демагогія і політичний блеф, який А. Гітлер використовував публічно, піднімаючись на політичний Олімп, неминуче штовхали Німеччину у прірву Другої світової війни. При цьому коричневий диктатор посилався на моральне право німців привласнювати чужі території і землі. В щоденниках він нотував: «Війна була самим незабутнім і величним етапом в моєму житті» [12, с. 7]. Оцінки політичного портрету А. Гіт-

лера його сучасниками і найближчим оточенням із генералітету доволі схожі на образи нащадків фашизму й диктаторів у ХХІ ст. Посилаючись на генерал-фельдмаршала А. Кесельринга, відомий німецький історик В. Мазер стверджує: «Основні накази віддавалося тільки однією особою – це був Адольф Гітлер». Приголомшують сучасників роздуми про Верховного Головнокомандувача генерал-фельдмаршала Є. Мільха: «Людина не в своєму розумі, людина психічно хвора. Я думаю скоріше про це могли дати довідку лікарі». І зрештою, Є. Ридер – гросс-адмірал ВМФ III Третього Рейху: «Гітлер говорив дуже багато, він починав промову здалеку, переслідуючи певну мету, в залежності від кола слухачів. Він був як майстер діалектики, так і майстер брехні» [15, с. 221–222]. Останнє доволі яскраво ілюструє факт із громадянської війни в Іспанії. Коли гітлерівська авіація вщент знищила іспанське селище Герніка, увічнене на картині П. Пікассо, міжнародне розслідування злочину так і не відбулося. А. Гітлер заявляв, що Німеччина не є стороною конфлікту, що люфтваффе не кидали бомби на місто, а взагалі це зробили самі республіканці [17, с. 85].

Виклад основного матеріалу. З утвердженням Гітлера при владі, націонал-соціалістична революція досягла апогею. Шестирічну хронологію основних подій дуже влучно передає відомий американський історик Б. Александер: від 1933 р., коли А. Гітлер прийшов до влади, він рішуче підкорив державу нацистській партії, яку сам очолив, у жовтні 1933 р. Він вивів Німеччину з Ліги Націй, а 1934 р. розпочав таємне масштабне розформування німецьких збройних сил, 1935 р. – поновив усупереч Версальському договору військову повинність, а 1936 р. – знову окупував демілітаризовану за умовами Версаля Рейнську область [1, с. 17]. Перелік подій є неповним, без урахування німецько-польського договору від 1934 р. та великої англо-німецької морської угоди, які не могли не вплинути на ходу історії. Відомий англійський історик У. Ширер розглядає німецько-польський договір як «акт самогубства» для другої Речі Посполитої. Цей договір, стверджує науковець, серйозно порушив відносини Польщі з її основним союзником – Францією, а також негативно вплинув на стан європейської політики колективної безпеки. Для Гітлера він означав важливу політичну перемогу: лояльність Польщі сприяли нацистам у захопленні Рейнської області та знищенню незалежності Австрії і Чехословаччини [27, с. 482–483].

Англо-німецька морська угода відкрила шлях для створення потужного військово-морського флоту III Рейху. Німецький історик В. Герлиць

подає читачеві приголомшливі факти. Угода між Берліном і Лондоном, так званий проект «Z», передбачала будівництво 10 великих бойових кораблів, чотирьох авіаносців, 158 есмінців, близько 250 підводних човнів і приблизно до 60 інших військових кораблів [5, с. 332]. Рейнська авантюра взагалі не зустрічала жодного спротиву. Світову реакцію на початок нацистського маршу по Європі аналізує британський історик Дж. Хоус: США не бажали втручатись у європейські справи, надаючи перевагу політиці ізоляціонізму. Радянська Росія, змучена громадянською війною і голодом, перебувала в зашморгу великого терору. Послаблена Велика Британія не вірила, що дії А. Гітлера можуть мати які-небудь серйозні наслідки. Франція, яка ще не залікувала рани Першої світової війни, була більше стурбована внутрішніми проблемами та конфліктами правих і лівих, тому більше боялася власних комуністів, ніж німецької армії [25, с. 199].

В цьому сенсі була важливою і реакція самого А. Гітлера: «Якби французи тоді вступили до Рейнської області, нам з прокляттями і ганьбою довелося б тікати». Німецький історик Г. Кноп пояснює можливі наслідки події. В той час Вермахт був іще слабким. У Франції з Англією в березні 1936 р. був беззаперечний шанс зупинити А. Гітлера без трагічних наслідків для всього світу. Можливо, це дало б змогу взагалі повалити гітлерівську диктатуру. Але шанс був легковажно змарнований [13, с. 297].

Наразі диктатор А. Гітлер не збирався зупинитись і разом зі своїм союзником – фашистським диктатором Італії Б. Муссоліні – втрутився в громадянську війну в Іспанії, підтримуючи заколот Ф. Франко. Відомий американський політичний та громадський діяч М. Олбрайт наголошує на тому, що для лібералів на Заході протистояння Іспанської республіки й Ф. Франко видавалося реальним шансом зупинити загрозливе поширення фашизму.

Добровольці з 54 країн укупі з трьома тисячами зі США утворили інтернаціональні бригади, щоб зупинити нацистів. Радянські війська й танки також з'явилися в Іспанії, воюючи без емблем і позначень. Деякі аспекти громадянської війни залишаються актуальними й нині, – вважає американський політик, підкреслюючи, що жодна зі сторін не брала в цій війні полонених [17, с. 84–87]. Втручання у громадянську війну в Іспанії було для нацистів реальним оглядом власних сил. Іспанський полігон став експериментальним майданчиком для А. Гітлера і Б. Муссоліні в перевірці стратегічних і

тактичних військових планів, комплексного використання танків, авіації й артилерії, в поєднанні дій військ на землі та в повітрі. Іспанський досвід дав потужний імпульс розвитку німецьких збройних сил, особливо в будівництві нового покоління літаків і танків, у підготовці майбутніх бліцкригів [2, с. 25]. Перемога фашистів в Іспанії посилила внутрішні та міжнародні позиції А. Гітлера. На порядок денний постали модернізація Вермахту й нові придбання в Європі. В цих питаннях еліта III Рейху, особливо генералітет, активно підтримувала плани фюрера. Офіцерський корпус був готовим вирішувати політичні питання військовим шляхом. А. Гітлер привласнив роль «збирача» німецьких земель. І тому після «аншлюсу» Австрії, в березні 1938 р., він проголосив утворення «Великого германського рейху». Тепер нова імперія висунула територіальні претензії до Чехословаччини, – наголошує німецький історик К. Деметр [9, с. 202–203].

У сучасному науковому дискурсі тема «Мюнхенської угоди» західних демократій з А. Гітлером є незручною сторінкою історії. Влучні оцінки події відомого канадського та українського історика Т. Гунчака вочевидь руйнують вигадані концепції й гіпотези та стверджують, що в столиці Баварії відбувся «продаж» Чехословаччини А. Гітлеру. І ця історія принципово змінила світ, наблизивши його до Другої світової війни, а для українських земель (Карпатська Україна) вона вже стала реальністю [7, с. 13].

В. Черчилль назвав рішення Мюнхена національно ганьбою для Англії. А договір, який підписав Н. Чемберленом з А. Гітлером і Б. Муссоліні щодо розподілу Чехословаччини – «нікчемним клаптиком паперу» [26, с. 56]. Насправді «Мюнхенська перемога» була неочікуваним подарунком для нацистів. Як стверджував англійський історик П. Педфілд, А. Гітлер від початку зустрічі з європейськими лідерами не вірив в успіх перемовин. Тому доручив В. Кейтелю розробити план нападу на Чехословаччину. Штаб Вермахту прорахував варіанти, якби на захист чехів і словаків виступили СРСР і Франція, пов'язані з офіційною Прагою трьохсторонньою угодою від 1935 р. Але мобілізація III Рейху не знадобилася. Н. Чемберлен і Е. Даладьє почали «замирювати» нацистського диктатора. П. Педфілд стверджує, що для світової спільноти А. Гітлер черговий раз видався триумфатором. Насправді було втрачено один із останніх шансів зупинити агресора колективними силами. Світ пройшов точку неповернення. Мюнхен перетворився на зразок нікчемності демокра-

тії й політичної зради. Рейтинги нацистського лідера перевершували можливу статистику. Політика обману, погроз і лицедійства спрацювала на найвищому рівні європейської дипломатії [18, с. 226]. Дві важливі ремарки до висновків британського історика. Відомий німецький танковий генерал Ф. Меллентин, звертаючись до подій 1938 р. навколо Чехословаччини, писав, що частина генералів Вермахту була не в захваті від авантюри А. Гітлера навколо чеської кризи, серйозно побоюючись, що вона спровокує війну в Європі з західними демократіями та СРСР. Наслідки війни для Німеччини були б катастрофічними. І тільки нерішучість Н. Чемберлена і Е. Даладьє надихала А. Гітлера на авантюри. І, власне, друге. Генерал Ф. Меллентин згадує, що, коли гітлерівська армія без перешкод уже просувалася по дорогах Чехословаччини, німецькі військові були вражені могутніми чеськими фортифікаційними спорудами. І кожний, від солдата до офіцера, тишився, що їх не треба було штурмувати, адже це коштувало б великої крові [16, с. 13].

З відстані часу як робочу гіпотезу можливо відзначити: «Що б сталося з А. Гітлером і III Рейхом, якби спрацював франко-радянсько-чехословацький союз, якби до нього долучилися ще США та Велика Британія й країни Центральної Європи?». Але, як відомо, історію переписати неможливо. Відомий британський історик Б. Ліддел-Гарт аналізує підсумки Мюнхенської угоди та її вплив на долю Європи й світу. Нацистська Німеччина захопила важливий геополітичний плацдарм у Європі, потіснивши Францію з економічного лідерства та охопивши флангом Польщу. Своєю політикою західні демократії, власне, підривали основи європейської архітектури безпеки, яку самі заклали після Першої світової війни. Наразі в А. Гітлера з'явилося бажання напасти на Польщу. В стратегічних намірах майбутньої агресії йому був терміново потрібний пакт про ненапад з Й. Сталіним, для того щоб у майбутніх подіях нейтралізувати СРСР [14, с. 252–253].

Пакту Молотова – Ріббентропа присвячено безліч наукових і науково-публіцистичних праць, де погляди істориків вочевидь контрастують. Тому є сенс спиратися на роздуми авторитетних безпосередніх учасників передвоєнних подій. Визнаним арбітром для дискусій і сучасних дискурсів беззаперечно є В. Черчіль із його історичною спадщиною. Перш, ніж звернутися до договорів А. Гітлера і Й. Сталіна, британський політик роз'яснює читачеві, чому було змарновано останній шанс зупинити А. Гітлера навесні 1939 р., де в атмосфері взаємної недовіри та особистих претензій

відбувались у Москві англо-франко-радянські переговори. Термінові рішення, які мали прийнятися, підмінилися довгими безплідними розмовами про варіанти майбутньої військово-політичної співпраці сторін. Зрештою виявилось, що західні посланці не мають повноважень обговорювати важливі військові деталі з радянською стороною. В Кремлі відверто дорікали делегаціям Англії та Франції за Мюнхенську угоду з нацистами, а сам хід переговорів Й. Сталін став розглядати як спробу «затягнути час». Вечері 19 серпня 1939 р. кремлівський володар повідомив Політбюро про намір підписати пакт із Німеччиною [26, с. 78–81].

Німецькі історики Г. Хильгер та А. Мейєр на ґрунті реальних подій стверджують, що підписання пакту про ненапад між СРСР та Німеччиною було прямим наслідком Мюнхенської конференції. Після конференції в Кремлі було зроблено висновок, що західні держави не мають серйозних намірів чинити супротив нацистам і готові підтримати III Рейх у його просуванні на Схід [24, с. 35].

У сучасних оцінках пакт Молотова – Ріббентропа справедливо вважається брутальним порушенням норм міжнародного права, особливо додаток до нього – таємний протокол. Й. Сталін не тільки проводив демаркаційні лінії з А. Гітлером на карті Європи, а взагалі порушував принципи заперечення таємної дипломатії й таємних договорів, проти яких більшовики, хоч і на словах, виступали від жовтня 1917 р. Пакт від 23 серпня 1939 р. «про дружбу та договір про дружбу і кордони» дезорієнтували комуністичний і антифашистський рух. Відомий англійський історик та публіцист П. Джонсон наводить приголомшливі приклади з цього приводу. В усьому світі комуністичні партії змінили ставлення до антинацистської політики, сповідуючи мир з Німеччиною за будь-яку ціну й активно саботуючи військові зусилля на початку війни [10, с. 415].

Дуже влучну оцінку радянсько-німецькому договору дає британський історик Л. Рис. Він вважає зустріч Й. фон Ріббентропа і В. фон дер Шуленбурга з німецької сторони, Й. Сталіна і В. Молотова з радянської не були продиктовані спільними переконаннями, а, власне, обумовлені спільними інтересами [19, с. 254].

Від радянсько-німецьких переговорів дві сторони здобули значні дивіденди. А. Гітлер одержав свободу дій спочатку проти Польщі, а потім для «бліцкригу» на Заході, впевнений що до певного часу Й. Сталін виконуватиме домовленості й не завдасть «удару в спину». Хоча, як стверджують факти, «він був готовий і до такого розвитку

подій». Червоний диктатор одержав можливості без перешкод приєднувати до СРСР нові території: Західної України, Західної Білорусі, Балтії не тільки розширюючи кордони СРСР, а й одержуючи важливу «стратегічну глибину» на випадок війни з Німеччиною та її союзниками. Власне на цьому аспекті міжнародних і військових подій наголошує в розвідках В. Черчилль [26, с. 104]. Суголосні з роздумами британського прем'єра вже згадані У. Аллен та П. Муратов. Англійські науковці акцентують на тому, що в Кремлі безпомилково прорахували швидку поразку Польщі та прогнозовану позицію її союзників – гарантів безпеки. Існували реальні ризики виходу нацистів на кордони з СРСР на Заході й на Півночі. «Військові обставини в діях Росії представлені достатньо відверто», – стверджують англійські фахівці [3, с. 40]. Фактично підтримує версію британських колег американський історик Ю. Фельштинський. Посилаючись на секретні документи німецького МЗС, науковець стверджує, що початок нападу Німеччини на Польщу спричинив серйозні острахи в радянському суспільстві. Серед населення висловлювалися непоодинокі думки, що після розгрому Польщі Гітлер атакує Радянський Союз [23, с. 92].

Нацистський диктатор і його найближче оточення ніколи серйозно не сприймали договір з Й. Сталіним. Проекти, плани, стратегічні наміри нацистів на шляху до світового панування полягали в знищенні СРСР, фізичній ліквідації значної частини його населення і колонізації східних територій. У стенограмах промов і заяв А. Гітлера відверто говориться про бажання викреслити все те, що зветься Радянським Союзом, з історії та географії [22, с. 20].

Напередодні підписання пакту з Радянським Союзом А. Гітлер заявляв: «Все, що я роблю, направлено проти Росії. Якщо Захід досить глухий і сліпий, щоб зрозуміти це, то відтак я буду вимушений домогтися угоди з росіянами, розчавити Захід, а потім всю свою об'єднану міць я розгорну проти Радянського Союзу» [10, с. 415]. Після 23 серпня 1939 р. Й. Сталін відверто демонстрував задоволення і вважав, що переграв А. Гітлера. Але кроки радянського очільника на європейській шахівниці прорахували нацисти. Одразу після підписання пакту Й. фон Ріббентроп стверджував, що в Берліні не мають сумнівів щодо справжніх намірів кремлівського диктатора. Він висловлював думку, що Й. Сталін уклав пакт з Німеччиною тільки для того, щоб підштовхнути фюрера до нападу на Польщу, добре розуміючи, що у військові події буде втягнуто Англію і Францію. В такій ситуації

радянське керівництво розраховувало повернути території на заході, які до Першої світової війни входили до складу Російської імперії. А, по-друге, війна в Європі вичерпає сили Німеччини та Західних демократій і це буде чудовий момент, щоб кинути всю міць Червоної Армії на подальшу більшовизацію Європи [20, с. 212–213].

Після 1 вересня 1939 р. Й. Сталін послідовно здійснював ганебне «замирення» Гітлера на політичному, економічному та військовому напрямках, натякаючи на «дружбу, скріплену кров'ю», але виконуючи, як свідчать історики, зовсім інші плани. Він поклав на терези абсолютно два різні виміри: політичний імідж країни, з одного боку, і жорстку військово-стратегічну доцільність, з іншого, зробивши вибір на користь другої. Так вважає один із найтитулованіших британських істориків М. Гейстінгс. Науковець стверджує, що Й. Сталін і А. Гітлер були не союзниками, а радше співниками-близнюками тоталітаризму.

Незважаючи на політичні та економічні здобутки, які тимчасово одержали дві сторони, військове зіткнення між Німеччиною та СРСР було неминучим. Війна між ними стала справою часу [8, с. 27]. Але в планах А. Гітлера на другу половину 1939 р. була виключно Польща. І нацистський фюрер просував цей політичний блеф.

30 січня 1939 р., під час виступу в Рейхстагу перед нацистською верхівкою, А. Гітлер підкреслив важливе значення дружби між Німеччиною і Польщею, назвавши цю дружбу «одним із найважливіших факторів політичного життя Європи». В квітневому зверненні до широкої аудиторії радіослухачів фюрер розкритикував міжнародну пресу, яка поширювала чутки нібито про можливий напад німців на Польщу: «Німеччина не мобі-

лізувала жодного солдата і не має ніяких намірів проти Польщі».

В другій половині травня керівництво Вермахту одержало точну дату нападу на Польську державу – 1 вересня. Трохи пізніше, 22 червня, А. ітлер підписав узгоджений план початку військових дій під кодовою назвою «Вайс» [27, с. 487, 491, 495, 514].

1 вересня 1939 р. потужні військові угруповання III Рейху атакували польські кордони. Так почалась одна з найбільших світових трагедій в історії людства.

Висновки. В історії не існує прямих аналогій. Але трагічний досвід Другої світової війни, особливо її переддень, є вагомим науковим полем для сучасних дослідників у різних країнах. Без зайвого перебільшення, об'єктивне осмислення цього досвіду має вберегти людство від воєн і нових військових конфліктів. У цьому контексті гранд-наратив, який створила зарубіжна історіографія, суттєво відрізняється від різноманітних ревізіоністських концепцій та ідеологем науковою новизною і значущістю. Він не може бути проігнорований у сучасному історичному дискурсі чи в сучасних «битвах за історію».

Зарубіжна історіографічна спадщина побудована на ґрунтовних наукових джерелах і розглядає події Другої світової війни не тільки з погляду бажання краще дізнатися про минуле. Актуальним є й застереження тим, хто планує нові війни в XXI ст., намагаючись надати історії зворотної ходи. Історія, як наука про людину та суспільство, завжди засуджує ті політичні системи, котрі висувають на вершину влади злочинців. Добре відомо, що переможного 1945 р. за солідарності демократичного світу в боротьбі з нацизмом, зло було покарано неминуче і незворотно.

Список літератури:

1. Александер Б. 10 фатальных ошибок Гитлера. Москва: Яуза-Эксмо, 2003. 448 с.
2. Аллен У. Э. Д., Муратов П. П. Русская кампания Германского Вермахта. 1941–1945. Взгляд из Лондона. Москва: Айрис-Пресс, 2005. 560 с.
3. Арон Р. Лекции по философии истории. Москва: Либроком, 2004. 336 с.
4. Безыменский Л. Разгаданные загадки Третьего Рейха. Москва: Новости, 1984. 368 с.
5. Герлиц В. Германский Генеральный Штаб. История и структура. 1657–1945. Москва: Центр Полиграф, 2005. 478 с.
6. Гланц Д. Восставшая из пепла. Как Красная Армия 1941 года превратилась в армию Победы. Москва: Яуза-Эксмо. 2009. 544 с.
7. Гунчак Т. Ключові проблеми історіографії Другої світової війни: зб. статей. Київ: Видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2011. 225 с.
8. Гейстінгс М. І розверзлося пекло... Світ у війні 1939–1945. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 752 с.
9. Деметр К. Германский офицерский корпус в обществе и государстве. 1650–1945. Москва: Центрполиграф, 2007. 384 с.
10. Джонсон П. Современность. Мир с двадцатых по девяностые годы. Москва: Анибус, 1995. Т. 1. 527 с.
11. Скульчик С. Український досвід Другої світової війни. Київ: Медуза, 2020. 268 с.

12. Кершоу Я. Гитлер. Ростов на Дону : Феникс, 1997. 320 с.
13. Кноп Г. Адольф Гитлер. Психологический портрет. Москва : АСТ ; АСТРЕЛЬ, 2006. 442 с.
14. Лиддел-Гарт Б. Энциклопедия военного искусства. Москва : АСТ, 1999. 656 с.
15. Мазер В. Адольф Гитлер. Легенда, миф, реальность. Ростов на Дону : Феникс, 1998. 608 с.
16. Мелетин Ф. Танковые сражения: боевые применения танков во Второй мировой войне. Санкт-Петербург : АСТ-Полигон, 2003. 437 с.
17. Олбрайт М., Вудворт Б. Фашизм: засторога. Київ : Форс Україна, 2019. 352 с.
18. Педфилд П. Рейхсфюрер СС. Смоленск : Русич, 2002. 544 с.
19. Рис Л. Сталин, Гитлер и Запад. Тайная дипломатия великих держав. Москва : Астрель, 2012. 574 с.
20. Риббентроп И. Мемуары нацистского дипломата. Смоленск : Русич, Мысль, 1998. 448 с.
21. Снайдер Т. О тирании. 20 уроков XX века. Москва : АСТ ; CORPUS. 2018. 192 с.
22. Тревор-Ропер Х. Застольные беседы Гитлера. 1939–1944 гг. Москва : Центрполиграф, 2004. 655 с.
23. Фельштинский Ю. Оглашению подлежит: СССР – Германия. 1939–1941 гг. Документы и материалы. Москва : Московский рабочий, 1991. 367 с.
24. Хильгер Г., Мейер А. Россия и Германия. Союзники или враги? Москва : Центрполиграф, 2008. 415 с.
25. Хоус Дж. Краткая история Германии. Москва : Колибри ; Азбука-Атикус, 2021. 256 с.
26. Черчилль В. Вторая мировая война. Ростов на Дону : Феникс, 1997. 640 с.
27. Ширер У. Взлет и падение III Рейха. Москва : Эксмо, 2004. 1168 с.

Ramazanov Sh. Sh., Levitas F. L. KEY ISSUES OF INTERNATIONAL POLITICS ON THE EVE OF WORLD WAR II IN FOREIGN HISTORIOGRAPHY

Key issues of the history of World War II keep being in active scientific and political discourse. Totalitarian times made it impossible for researchers to get find out and analyze the works of famous foreign authors, among whom were both direct participants and witnesses of the war events. In the form of significant works by W. Churchill, H. Baldwin, D. Fuller, W. Shearer, A. Clark, M. Hastings, N. Wert, L. Dayton, W. Herlitz, H. Greiner, G. Knopp and others. Anglo-American and Western European historiography has created a powerful Grand Narrative for the study and objective investigation of the history of one of the greatest tragedies in human history. Scientific assessments of well-known military experts contain important facts, events, processes of international politics of the 1930s. Secret diplomacy, separate negotiations and agreements with the Nazis, the policy of appeasing Hitler – give a full understanding of the nature, causes and mechanisms of World War II. The works by foreign authors are prepared on the basis of important source material, they are distinguished by scientific methodology and unbiased assessment of events. The above researchers panoramically reflect on the course of historical processes and convincingly prove important truths: who really was at the origins of World War II, who was the aggressor and who was its victim, and whether the misanthropic plans of the Third Reich could have been prevented. Facts and historical events, which are the focus of the attention of foreign authors, provide a key to understanding the complex and contradictory historical processes. American and European contexts refute the ideological stereotypes and political ideologies on which some contemporary authors rely. The results of scientific research abroad are useful for modern debate in Ukraine.

Key words: *foreign historiography, Nazism, World War II, appeasement policy, secret diplomacy.*